

b) Zgodovina

Franc Grivec, Slovenski knez Kocelj. 1938. Jugoslovanska knjigar-
na, Ljubljana. Inicialke in vinjete narisal ter osnutek za platnice napravil
akad. slikar Slavko Pengov. Natisnila Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani,
predstavnik Karel Čeč. Mali 4°, 299 str. Cena krasotne izdaje 300 din, navadne
izdaje 120 din.

Univ. prof. dr. **Fr. Grivec** je eden izmed tistih bogoslovnih znanstve-
nikov, ki si prizadevajo, da s stališča bogoslovne vede izpopolnijo prizade-
vanja slavistov, jezikoslovcev in zgodovinarjev, da bi razjasnili probleme iz
življenja in dela slovanskih apostolov in cerkvenoslovanskega slovstva in
kulture. V knjigi o slovenskem knezu Koclju se je vnovič lotil, da Slovencem
prikaže življenje in delo sv. Cirila in Metodija po najnovejših izsledkih da-
našnje slavistične, zgodovinske in cerkvenozgodovinske znanosti — marsikaj
je v tem novega, njegovega. Topot pa svetih apostolov ni hotel prikazati
neposredno kot osrednji osebnosti, ampak z gledišča druge osrednje osebnosti,
Pribinovega sina Koclja, kneza Blatenskega.

Besedilo knjige same je pisatelj izoblikoval čim bolj poljudno, preprosto,
občeumljivo, izogibal se je v njem, kolikor je mogel, vseh spornih vprašanj.
Vsa ta vprašanja obravnava v Opombah, ki jih je namestil — za oznako
virov in poglavitne literature — na koncu knjige; mednje je uvrstil na več
mestih kar prave razprave.

Zgodovinsko pripovedovanje izhaja od kratkega očrta karantanske zgo-
dovine iz dobe slovenskih vojvod in pokristjanjevanja karantanskih Sloven-
cev (str. 9—11), preide na kneza Pribina in na razvoj mejne grofije
Spodnje Panonije do prvih let Kocljeve vlade (12—30). Poglavitni del
knjige (31—152) obsega nato zgodovino misijonskega, književnega in cer-
kvenoorganizatoričnega dela svetih bratov Cirila in Metodija, pri
čem je udeležba blatenskega kneza Koclja pri vsakem koraku vsaj
s kako besedico omenjena, obširneje pa je seve prikazan v razdobju od
l. 867 do 874. Na koncu sledi vrsta poglavij (153—206), ki razpravljajo posebej
o Kocljevih zaslugah za cerkvenoslovansko književnost, o stikih slovenskega
pismenstva in cerkvenoslovanske književnosti, o Kocljevi državni in cerkveni
politiki ter o Kocljevem spominu.

Grivčevo pripovedovanje je prijetno, da ga človek kar rad posluša;
tu in tam posega kar po sredstvih leposlovnega snovanja — tako govori
poglavje »V Kocljevi knjižnici« skoraj v novelistični obliki o književnem
delu sv. Cirila. Škoda pa je, da je pisatelj poslednja poglavja, posebno po-
glavja o Kocljevi državni in cerkveni politiki pripovedovanju šele na koncu
dodal in jih ni na svojem mestu pravilno vdelal v pragmatično prikazovanje
dobe in dogodkov samih. S tem bi odpadlo mnogotero ponavljanje in zgo-
dovinska podoba Kocljeva (tudi Rastislavova in Svetopolkova) bi stopila vse
bolj živo v ospredje vsega dogajanja. Prav to velja tudi o poglavju o stikih
slovenskega pismenstva s csl. književnostjo; o starem slovenskem pismenstvu
bi bilo treba vsekako govoriti že v poglavju o pokristjanjevanju karantan-
skih Slovencev — zdaj pa o očenašu, apostolski veri, krstni obljubi, ki so
nedvomno nastali že ok. l. 800, vsaj pa v začetku 9. stoletja, sploh ničesar

ne slišimo, o spovednih obrazcih komaj kaj — o stikih samih pa bi bilo treba govoriti v poglavju o panonski nadškofiji in slovanskem bogoslužju — sodelovanje slovenskih duhovnikov rimskega obreda salzburške nadškofije z Metodijem, kolikor jih je po Rihbaldovem odhodu še ostalo v Panoniji, bi prišlo tako vse lepše do veljave. Posebno važni so v tem pogledu ostanki stesl. misala rimskega obreda (kijevski in dunajski listi), ki jih Grivec v besedilu omenja samo mimogrede (str. 108) in še v opomnjah precej nedoločno (str. 259—260); novi izsledki prof. Miloša Weingarta v razpravi »Hlaholské listy Vídeňské« (v Praze, 1938, pos. odtisk iz Časopisa pro moderní filologii, XXIV) pa so ugotovili, da rimskega gregorijanskega misala ni prevedel sv. Ciril, kakor je to domneval P. C. Mohlberg¹ — sv. C. je prevedel grško službo — ampak da so prevod priredili Cirilovi in Metodijevi učenci, in to kot prvi nasledek papeškega priznanja slovanske liturgije, takoj po pismu papeža Hadrijana II., čigar pristnost je prav s tem prevodom potrjena, torej leta 870. Dokazano pa je to po različnosti jezika v obeh prevodih, ki veže prevod grške službe s Cirilovim svetopisemskim prevodom, prevod latinskega misala pa s panonskimi teksti, kakršni so razen predlog kijevskih in dunajskih listov posebno brižinski spomeniki (dodal bi: II. in III.; prim. moje novo razpravo o spovednih obrazcih, Slovenski jezik, I., 8—54) in spovedni red v evhologiju sinajskem.² (Weingart, n. d., str. 22—39, zlasti pa 27, 33, 37.)

Znanstveno najtehtnejši del knjige so nedvomno Opombe z razpravami in razpravami, ki so mednje uvrščene. V njih poroča pisatelj ob najveljavnejši literaturi, zlasti najnovejši, o spornih vprašanjih, razlaga razloge za različna mnenja in utemeljuje svoje stališče do njih, dostikrat na osnovi novih podatkov.

Izmed množice vprašanj, ki se jih dotika, naj opozorim samo na nekatera najvažnejša: o prvih slovanskih učencih sv. Cirila in Metodija (229 nsl.), o razlogih, zakaj se je Rastislav obrnil po učitelja v Carigrad (po Haucku, hišnih poslov (prim. pomen njanj in pestunja za različne pisatelje). Vem za primere, ko so otroci slovenskih hiš na Koroškem v predšolski dobi zaradi nemškega posla, s katerim so mnogo občevali, začeli nemško govoriti tudi s starši in drugimi družinskimi člani — slovensko so razumeli, a težje govorili. Pri mojih starših, priseljenih iz slovenskega kraja v nemški Beljak, ki so vedno imeli samo slovenske posle, so mlajši otroci, ki so bili v Beljaku rojeni, znali hkrati slovenski in nemški, ker je v mežnarijo (pri Sv. Križu na Peravi) prihajalo vedno mnogo domačinov Nemcev.

¹ Mohlberg, Il messale glagolitico di Kiew (Sec. IX.) ed il suo prototipo Romano dei Sec. VI.—VII. Atti della pontificia Accademia Romana di archeologia, Memorie, Vol. II., Roma 1928, str. 207—320, posebe 223 nsl.

² Na osnovi moje razprave o Karol. katehezi... (RZDL, 13, Lj. 1936.) Weingart priznava, da sega to besedilo v panonsko-moravsko dobo, a zaradi jezikovnih čehizmov zanikuje slovensko poreklo neposrednih predlog; čehizmi pa niso nikako dokazilo zoper slovenske predloge vsaj nekaterih bistvenih delov tega spovednega reda; saj ni dvoma, da so ta besedila prišla iz Panonije na Moravsko in se tam uporabljala in prepisovala dobrih deset let in da tudi na Balkan niso dospela neposredno iz Panonije, ampak iz Moravske.

Nadalje so važne Grivčeve opomnje o baje nameravanem povratku slov. apostolov v Carigrad (238—241), o kronologiji Cirilovega in Metodijevega bivanja na Moravskem in v Panoniji od l. 863—867 (str. 242—243, škoda, da ti podatki — v Panoniji torej skoraj leto dni — niso vdelani v knjigo samo [str. 53: gotovo več mesecev]), o dogodkih v Rimu l. 868 (243—246: str. 246, v. 17 naj stoji nm. Anastazija Arsenija), o slovanskih apostolih v družbi grških menihov (247—248), o pristnosti pisma papeža Hadrijana II. (str. 250 do 254). Tu je važno posebno opozorilo, da dokazujejo pristnost pisma sami (231), o narodnosti slovanskih apostolov (231—236): tu naj bi se upoštevala še ena, in to najverjetnejša možnost — ki je z viri v popolnem skladu — dvojezičnost solunske pokrajine: mesto grško, okolica slovênska, gospoda grška, hišni posli slovênski. Otroci se, kakor znano, nauče jezika pred vsem od starih staršev, dedov in babic (gl. o tem razpravo A. V. Isačenka »O večjezičnosti«, Slovenski jezik, I, 1938, 113—118, posebno 114); hkrati tudi od zgodovinski dogodki: slov. maša v Rimu (Žitje Konstantinovo, p. 17), papeževa obsodba nasprotnikov (Žitje Metodijevo, p. 6), odhod Rihbaldov iz Panonije, ker je padel ugled latinske maše (Conv., p. 12); da ravno prepoved slovanskega bogoslužja po Janezu VIII. (873 in 879) dokazuje prejšnjo odobritev (252); tu bi dodal še tole: ako bi bil Metodij l. 870 »brez prava« uvedel slovanski obredni jezik — da ga je uvedel, dokazuje Conv., p. 12, posebno pa Janeza VIII. »prohibuimus« (gl. str. 265—266) — ako bi bilo torej prvo Metodijevo dejanje kot novoustanovljenega panonskomoravskega škofa protizakonito³, bi bili salzburški nadškof in njegovi sufragani lahko povsem »s pravom« postopali zoper Metodija in se jim ne bi bilo treba izogibati tožbi v Rimu; in leta 880 bi se Metodij ne bil vrnil kot zmagaec iz Rima! Zelo tehten razlog za pristnost je tudi podatek M. de Herbignya iz rimskega Liber Pontificalis (str. 247—248, 253) o začetnih besedah papeževega pisma »Slava v vyšnjih Bogu...« (pismo gl. na str. 89), ki da spominjajo slavnosti z dne 20. febr. 868 v čast grškim menihom (tudi Konstantinu in Metodiju) v lateranski obednici in napisa v tej obednici z istim svetopisemskim izrekom.

Najobširnejša je razprava »Cirilova askeza in odvisnost Klementa Bolgarskega od drugega frisinškega spomenika« (str. 276—294, tudi v posebnem odtisku, Lj. 1938, 21 str.), h kateri spada tudi besedilo na str. 170., 175. in opomnje na str. 270—272.⁴ V njej do-

³ Na več mestih v knjigi se pozna, da misli tudi Grivec, da je sv. Ciril že od vsega začetka uvajal na Moravskem slovanski obredni jezik v grški liturgiji. Žitje pa poroča samo o prevodu, ne še o slovanskem maševanju. Ali naj bi bil sam samcat tako maševal? Saj je bil on edini duhovnik v vsem poslanstvu. Metodij, Naum in Kliment so bili posvečeni šele v Rimu v začetku leta 868!

⁴ Zadnji stavek v prvem odstavku 6. opombe naj se popravi takole: Grafenauer (str. 85) poroča, da so panonsko-slovenski prevodi spovednih obrazcev prirejeni, kakor misli Vondrák (ta dodatek je Grivec izpustil!), z »izdatno pomočjo cerkvene slovanščine« (cit. Studie, 168). Jezikovno odvisnost, to je pred vsem glasoslovno in oblikoslovno, novejša slovenistika odklanja (Ramovš, Nahtigal, Grafenauer i. dr.). Na naslednji strani govori Grivec, da trdita Vondrák in Grafenauer suženjsko odvisnost Klimentovega poučenja od Fris. II.

kazuje pisatelj, da je Kliment razen misli (in razporedbe misli), ki jih je povzel (posredno!) iz predloge II. brižinskega spomenika, porabil tudi misli iz Cirilovega bogoslovja in pojme iz njegove askeze, kar je zelo verjetno. Tudi menjavo prve in druge osebe v stavku o Adamovem grehu (»da smo mi prekršili zapoved, dano Adamu v raj«), kar sem z Vondrákom imel za neskladnost, in še dve tri miselne zveze, kjer sem našel zev jaz sam (Karol. kateheza, 39–42), razlaga na osnovi Cirilovega bogoslovnega nauka in njegove askeze kot popolnoma pravilne. Ne ugovarjam. Kljub temu pa ostane še ena huda neskladnost, ki jo priznava tudi Grivec (294): napačna misel, da »kdor z vero čita (čítjetí; ne časti, kakor prevaja Grivec) svetnikov spomin, ta se grehov oprosti«, je slabo prenesena iz opomina k spovedi (Fris. II. 103 nsl.) »my ninê našo pravdnô verô i pravdnô ispovêdjô toje možemo storiti, eže oni (svetniki) to velikô strastjô (trpljenjem) stvoríš; da potomu, sinci, božjê rabê pri-zvavše,⁵ tere jim grêhi vašê počtête...« Karol. kateheza, 28.

Nasproti tej delni odvisnosti Klimentovi od Fris. II. skuša pisatelj na drugi strani dokazati tudi odvisnost drugega brižinskega spomenika od Klimentove homilije in to na osnovi skupnega izraza »solzno telo«, ker se nahaja ta izraz še v eni Klimentovi pridigi. A to »še eno« mesto je preprosta ponovitev iz našega Poučenja (z vso miselno zvezo) in zato nima dokazne moči. Grivčeva trditev, da »nikakor ni verjetno, da bi bilo solzno telo karantanskoslovenska oblika«, je brez podlage. Izrazi, kakor *kruh solza* ali *dolina solz* so v brižinskih spomenikih prav nemogoči kakor v stari cerkvenoslovanščini: niti enega golega prilastnega roditelja ni v nobenem izmed treh spomenikov, vedno ima tak roditelj še kako določilo pri sebi: *dies iudicii: sodni den* (I, 9, 31), *invidia satanae zavistjô neprijazninô* (II, 8–9), a *potentia diaboli: ot zlodejnê oblasti* (III, 71) in še blizu 20 primerov; nasproti temu *otpusťek* (ispovêd) *mojih grêhov* (I, 10, 11), *spaseńje téles naših i duš naših* (II, 40) in še štirje zgledi. Tudi eventualni razlog, da gre tu za izraz grške askeze, tu odpade, ker se nahaja izraz *solzni kruh* (ps. 79, 6), *solzna dolina* (ps. 83 [84], 7) v svetem pismu. Tudi Klimentova homilija najbrž ni nastala v Panoniji ali na Moravskem — tam so rabili še sam opomin k pokori in spovedi, prirejen seveda po cerkvenoslovansko — govoriti so ga morali po karolinški šegi po dva ali trikrat na leto — v pridigi je mogel Kliment njegove misli porabiti šele tam, kjer te šege ni bilo, torej na Balkanu (gl. Karol. kateheza, 41–42. Drugače Vondrák, Studie, 170, ki je mislil, da je Kliment porabil za Poučenje neposredno slovensko obliko II. briž. spo-

Čisto neupravičeno! Neskladnost, ki nastane v kakem spisu po uporabi dveh virov za isti miselni motiv, še ni znak suženjske odvisnosti, ampak samo majhne nepazljivosti, kakršnih ne manjka pri najboljših pisateljih in znanstvenikih, a jih zaradi tega nihče ne bo dolžil suženjske nesamostojnosti.

⁵ Prim. s tem latinsko pridigo o spovedi iz Karlove dobe (ok. l. 800): *Ideo ammonemus dilectionem uestram, ut confitemini (!) domino peccata uestra, qua erite testes confessionis uestrae sanctos sacerdotes domini...* J. M. Heer, Ein karolingischer Missionskatechismus (Biblische und Patristische Forschungen, I. Heft), Freiburg i. Br. 1911, Herdersche Vbh., 61.; prim. tudi 67.

menika. Porabil pa je nedvomno le stosl. prireditev; to sledi neposredno že iz redne uporabe »opomina k pokori in spovedi«, o kateri pa Vondrák še ničesar ni mogel vedeti).

Še na nekaj moram opozoriti. Pisatelj je opomnje izdelal očitno šele, ko je bila knjiga sama že gotova, ne pa sporedno z njo. Od tod izvira marsikatera neenotnost, dà, nasprotje, ker pač novih dognanj ni mogel več vdelati v besedilo. Naj omenim le dva tri zglede. Na str. 256 pravi G. čisto pravilno: »Ni mogoče, da bi bil Metod kot navaden, tuj duhovnik sploh mogel delovati v Panoniji, zlasti pa ne s slovanskim bogoslužjem«, v knjigi sami pa trdi na številnih mestih, »da je sv. Ciril (že) med Moravljani začel službo božjo opravljati v slovanskem jeziku.« »Ko sta se sv. Ciril in Metod (ki še duhovnik ni bil!) med potjo v Rim ustavila pri Knezu Koclju v Panoniji, sta službo božjo tam brez dvoma opravljala v slovanskem jeziku« (101; pod. drugod). Na enem mestu citira Conv., p. 12, ki poroča samo o arhipresbiterju Rihbaldu, da se je (prostovoljno) umaknil iz Panonije (102, 259), da pa se je del duhovnikov Metodiju podredil, ne le v nemških krajih, kjer so bili nenadomestljivi (256/7), ampak tudi v slovenskih (258 in dr.); na drugih mestih pa trdi, da se mu niso hoteli pokoriti in so rajši odšli (256, 242), da jih je ljudstvo celo izgnalo (189) i. dr. Na str. 112 pravi: »Vprašanje, je li (avtor Konverzije) o Cirilu vobče kaj vedel, se na osnovi tako kratkih podatkov ne more rešiti,« drugod pa pravi, da je že »po (prvem) nastopu sv. Cirila in Metodija bila čuječnost salzburškega nadškofa še bolj vznemirjena« (49, prim. 50, 156). Na str. 222 predlaga G. za strokovno besedo »starocerkvenoslovanski« domači izraz »staroslovenski«, a v knjigi rabi večinoma sam »cerkvenoslovanski«. To je čisto prav; hudo pa je, da rabi na enem mestu besedo »staroslovenski« (str. 169) poleg »stari slovenski« v pomenu karantanske ali panonske slovenščine; zdi se mi, da je to tiskarska napaka, a značilna za dvoličnost izraza. Sam sem prej besedo, ki jo G. predlaga, dosledno rabil, ker je sicer dobra in edina tudi zgodovinsko izpričana. A zaradi pogostih nesporazumljenj, ki so iz tega nastala, sem jo že dalj časa popolnoma opustil.

Tudi sicer je v knjigi še kaka pomanjkljivost ali pomota. Vendar pa je knjiga v celoti dragoceno delo, polno novih pogledov in pobud, vredno, da jo je dala založnica opremiti kot še nobeno drugo iz zbirke »Kosmos«.

Dr. Ivan Grafenauer

Silvo Kranjec: Med Napoleonom in Leninom. Zbirka Kosmos, 1937. Založila Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani, str. 390.

Knjiga pripoveduje razvoj evropske zgodovine od dunajskega kongresa (1814) do izbruha svetovne vojne (1914). Lahkotno obvladanje snovi pa priča, da je pisatelj napravil daljno pot od virov do osebnega oblikovanja zgodovine. Zato se bere kot zanimiv roman, ki ne uteši le radovednosti o tem, kar je bilo, temveč te zanese v preprosto umetno dovršenost, da si ne želiš več vedeti, ker iz nje lahko sam razpredaš sanje o obširnejših krogih. Služila bo lahko kot dopolnilo za razlago na srednjih šolah, še bolj pa je potrebna vsakemu izobražencu, če hoče preko branja časopisov in revij, ki subjektivno vrednotijo tekoči življenjski trenutek, priti do trajnejših in bolj ob-